

képpen a Prevodiočevi pomagači i odmagaci (A fordító támaszai és akadályozói) címen közreadott jegyzete. Idézzük záradékol néhány gondolatát és megfigyelését – okulásul és tapasztalatként mindazok számára, akik – mint ő – missziós tudattal s belső parancsra hallgatva végzik e ma sem eléggé megbecsült írói feladatot. S azért is, hogy mintát vegyünk gondolatanyagából észjárásának analizéséhez, nemkülönben illusztrációként a műfordító rangjának „megbecsüléséhez”:

„A fordító munkájára csak akkor figyelünk fel, amikor hibázik vagy fegyvertényt visz véghez; e két szélsőség között a közöny nagy térsége terül el, amit csak ritka és különös emberek vizsgáló szeme figyel, összehasonlítva az eredetit a fordítással. A ballépést természetesen sokkal könnyebb észrevenni, de még a hőstett is hibának és hűtlenségnek fogható fel. Az eredeti, az szentség, a fordításszöveg viszont a fordító tévelygéseinek, melléfogásainak, értetlenségeinek a tere. Minden, ami gyanús, a fordítótól származik.

Még a fordítás elemzője sem tehet mást: a fordító aláírta munkáját, tehát minden, ami le van fordítva, őt terheli; mindössze azzal a fenntartással vagy enyhe kétellyel élhet, hogy talán valamilyen korrektori botlásról vagy nyomdahibáról van szó. A fordító szövegét pedig csak egyre nyírják, fésülik, simítgatják, rendezgetik mindenféle recenzensek, szerkesztők, lektorok, szedők, korrektorok, nem beszélve a Nagyúr, a Véletlen megfoghatatlan szelleméről. S teszik ezt a legjobb szándékkal!”

SZELI István

TÉNYEK ÉS IGAZSÁG

Grendel Lajos: *Szakítások*. Madách, Pozsony, 1989

Az ismert szlovákiai magyar író (*Éleslövészet, Galeri, Áttételek, Böröndök tartalma*) új regénye pontosan és többszörösen arról szól, amit könyvének címe jelez: a szakításokról, illetve ezek lelki lenyomatairól, mégpedig olyan alaposan, amit tudományos mű esetében joggal nevezhetnénk a téma körüljárásának, de regényről lévén szó, helyénvalóbb ábrázolást említeni és dicsérni. Ugyanakkor tudni kell, hogy a művészet lényegének és jellegének megfelelően a regény az ábrázolás mélysége és sokrétűsége ellenére is adós marad a magyarázattal, a végső, megnyugtató válasszal. Egyszerűen azért, mert nem az a dolga, hogy megnyugtasson, s talán azért is, mert csak egyrészt valóság, másrészt viszont merő képzelet. Hajszálnyira úgy, ahogy ezt regénye lelegején az író – a történet egyik részvevője és mesélője – próbálja barátainak megmagyarázni: „Ernö és Csilla nem értették, miért olyan nehéz leírni azt, ami történt, hiszen csak meg kell fogalmazni, lehetőleg pontosan és szépen, ami és ahogyan történt, és nem kell se hozzátenni, se elvenni belőle semmit, hogy minden az igazságnak megfelelően ragyogjon a könyv lapjain, s az olvasó azt mondhassa, ez igen, ilyen az élet, ezt a könyvet akár én is írhattam volna, ha lenne kedvem és időm ilyen haszontalanságokkal foglalkozni. Nem akartam kiábrándítani őket, és ezért óvatosan kezdtem és a lelegején. Ha meglegszem vele és leírom azt, ami történt, abból még nem lesz regény, abból mindenki tetszés szerint

olvassa ki a maga öngazolását, abból csak zűrzavar és rendetlenség lesz. Ellenben ha megírom azt is, hogy a történetből a benne résztvevők milyen igazságot szűrtek le, akkor nem pusztán egy történetet mondtam el, hanem valami olyat írtam, amit lehet már elbeszélésnek vagy regénynek is nevezni. Vagyis ami több, mint a tények, bár elismerem, jóval kevesebb, mint a nagy mű, a teremtő hét napja. Számomra az igazság fontosabb a pusztá tényeknél, s ahhoz, hogy én a tények között megtaláljam az igazságot, nem elég, ha csak a tényekről számolok be. A tények mellé olyan tényeket kell kitalálnom, amelyek a valóságban nem történtek meg, de esetleg megtörténhetek volna, vagyis hazudnom kell, hogy az igazság megmutatkozzék, hogy megmutatkozzanak azok a paradoxonok, amelyek megkeserítik az életünket, s aki nem bírja megemészteni őket, megbolondul vagy öngyilkos lesz, vagy elfordul tőlük, s azt mondja, engem ezek a dolgok nem érdekelnek többé, én inkább máról holnapra fogok élni, aztán majd ha meg kell halnom, meghalok, mint mások, vagy pedig hívő leszek, és akkor nincs többé szükség arra, hogy regényeket vagy verseket olvasson.”

Fontos vallomás, ezért is kellett hosszabban idézni, nem a művészet, hanem a konkrét mű vonatkozásában, a paradoxonokra – „amelyek megkeserítik az életünket” – hívnám fel a figyelmet. Ezekre vezethetők ugyanis vissza a regénybeli szakítások, van belőlük néhány, illetve az a közérzet, amely Grendel művének, mint az előbbi *Áttételek* (1985) című regényének az igazi, abszolút főszereplője. Éppen az *Áttételek* megjelenésekor nyilatkozta a szerző: „Amikor közérzetet emlegetek, nem valamiféle múltó hangulatra: önfeledt öröme vagy netán rosszkedvre, depresszióra gondolok, hanem arra a hangoltságra, ha úgy tetszik, életérzésre, amelyben a dolgokat fogadjuk és elrendezzük magunkban. Nem arról van szó, hogy ma szomorú vagyok, holnap pedig vidám, hanem arról, hogy a dolgok jelentenek számomra valamit, hogy a magunkról való bármiféle tudáshoz, rajtunk, a szubjektumon keresztül vezet a legmegbízhatóbb út.”

És az író, Grendel Lajos, új regényében úgy kívánja olvasóit ilyen tudáshoz, pontosabban talán felismeréshez juttatni, hogy kitalál egy egyszerű történetet, amit három mesélővel három oldalról világít meg, s ebbe a történetbe helyezi a szereplőit, köztük van ő is, hogy rajtuk mint „szubjektumon keresztül” jusson el az olvasó ahhoz az életérzéshez, amelyre mint sajátjára ismerhet, mely segít neki az önmegismerésben vagy csak elgondolkodtatja, mert gazdagabbá teszi világvégét, szemléletét.

A regény cselekményének alapjául szolgáló történetmagot, amely mindössze annyi, hogy Ákos barátjával, Pálóczi Andriszal és ennek feleségével, Olgával együtt elmegy nyaralni, s ott összeszűri a levét az asszonnyal, vagy az vele, teljesen mindegy, legkevésbé sem lehet írói engedménynek tekinteni az efféle sztorikat kedvelők számára, hanem sokkal inkább olyan emberien valószínű esetnek kell látni, amely a három érintett, de mindenekelőtt Ákos és Pálóczi számára életében fordulópontot jelent. Az esemény kétségtelenül meghatározó erejű már azzal is, hogy a barátság jóvátehetetlenül megszakad, s Pálóczi, aki eddig életelvként vallotta és gyakorolta, hogy az ember úgy hozhatja legkönnyebben egyensúlyba „magát másokkal, a környezetével, a barátaival, a rendszerrel, amelyben él – a világgal”, ha mindenről lemond és megadóan szeret, rögeszmésen önpusztítóvá lesz, míg vele szemben Ákos, aki mindig csupán önmaga akart lenni „ahogy minden egészséges ember elsősorban önmaga akar lenni”, aki addig a szakítások sorát tudta maga mögött – szerelméért, Ildiért szakított apjával, majd apja halála után szakí-

tott Ildivel s önpusztító percemberként élt –, most viszont – miután legjobb barátját választotta el feleségétől – mintha elérhetőnek, kéznyújtásnyira látta volna azt a bizonyos vágyott külső-belső egyensúlyt, amelynek birtoklását eladdig konfliktusainak vagy vélt konzolidációs fázisainak kulisszái mögé rejtve próbálta önmagával elhithetni. S hogy a szerző által említett paradoxonok, amelyek életünk meghatározói, s amelyekre az irodalom feladata felnyitni a szemünket, értelmünket, anélkül hogy megmagyarázni tudná vagy akárná ezeket, mennyire tartozékai az életnek, bizonyítja, hogy Pálóczi – aki eleven lelkiismeretként követi Ákost, majd eszelősen fegyvert fog rá a nyílt utcán –, miután egyensúlyát veszítve egy arra robogó s fékezni már képtelen autó elé perdül, amely úgy dobja vissza a járdára, „mint kerítésfal a nekirúgott labdát”, éppen Ákos lábai elé röpül és ott szörnnyethal, talán hogy ezzel bosszúból örök és gyógyíthatatlan traumát okozzon egykori barátjának, aki zezugos élete folyamán végre remélhette, hogy boldog, révbé jutott ember lesz. S lám, most, éppen most, úgy hozta a sors, hogy magyarázkodnia kell önmaga, barátai előtt, nem lehet többé kompromisszumokba süllyedt korának magányos farkasa, rá is az a sors vár, mint társaira: „A mi nemzedékünknek nincs választása. Csak konformista lehet. Ha nem vagy konformista, kinyírnak, vagy idő előtt elpusztulsz, vagy alkoholista leszel. Ha konformista leszel, elveszted önbecsülésed maradékát is.” Ezt Pálóczi mondta, mert Olga elvesztése benne az önelemzőt aktivizálta, de mondhatta volna más Ákosék baráti köréből, akik a „kiváltságosnak vélt értelmiség kasztra igyekeztek betolakodni” a hetvenes-nyolcvanas években. Mondhatták volna például Lakatosék is, a perspektivikus jogász és orvos felesége, ha lett volna bátorságuk tükörbe nézni, s nem ámitották volna magukat azzal, hogy „házáséletüket egyensúlyban tartják”, hogy a nemzedék „életfilozófiáját” éppen ők „valósították meg, a lehetőségekhez képest szinte maradéktalanul”, holott életükben minden „hazugság és porhintés”, ők a „siker máza alatt” boldogtalanok. S ilyenként a kor legtipikusabb figurái.

Egyáltalán nem véletlen, hogy Ákos éppen Lakatosékkal kerül konfliktusba, mert a sikerpár a gyereket „nem magyar iskolába” íratta, mert „fél szemmel mind a ketten a jövőbe sandítgattak”, s úgy „gondolhatták, ha hátrányuk nem is, előnyük semmiképpen sem származna abból, ha gyereikeik magyar iskolába járnának”. De ez már elvezet bennünket abba a kérdéskörbe, amely Grendel regényének fókuszában található, s amit identitásvesztésnek nevezhetnénk. Természetesen a fogalom legteljesebb értelmében, nem csupán nemzetiségi hovatarozás vonatkozásában, hanem mindenféle emberi kapcsolat tekintetében, amelyek kapcsán kiderül, hogy a „tét nem holmi mulékony szerelem vagy barátság”, hanem ennél több, egyetemesebb. A létezés, létezésük egészét érinti, s hogy azért, mert „mindnyájan sérülékenyek, önzők és neurotikusok”, hogy kapcsolataik félrecsúsztak, bennük áttételek képződtek, azért ők kevésbé okolhatóak, mint a kor, mint a körülmények, amelyekbe beleszülettek, amelyekben éltek.

S ezek után, kivált az utóbbi sorok alapján, nem szeretném, ha bárki is azt hinné, hogy Grendelnek ez a könyve (is) azért tetszik, azért hiszem izgalmasan jó regénynek, mert az áthallások alapján felismerhetően közelínek, ismerősnek látszik, az is, hiszen a regény háttérében, de megkerülhetetlenül feltűnnek azok a kisebbségi vonatkozások, gondok, deformációk, amelyek itt is, nálunk is szinte pontosan így jelentkeznek, hanem mert anyagkezelése minden kétséget kizáróan magán viseli annak az iskolának a nyo-

mait, amely Kundera prózáját is meghatározza. Akárcsak *A két elviselhetetlen könnyűsége* című regény, ez is csodálatos ötvözete a közhelyszerűen köznapinak és a szinte teljesen regényszerűtlennek mondható bölcselkedő meditatálásnak, mégpedig úgy, hogy a két ellentétes elem szerves egésszé formálódik, regénynek nevezhető műegész lesz. Így, s nemcsak nemzetiségi, magyar vonatkozásban érvényes a *Szakításokra* is, amit előző regényét, az *Áttételeket* ajánlva olvasói figyelmébe Grendel nyilatkozott, mondván hogy szeretné, ha amellet hogy regényként élveznék zavartalanul, megörvendeztetné az is, „ha a regény végén az olvasó úgy érezné, ezt a regényt (...) csak egy Pozsonyban élő magyar író írhatta meg”. Ezzel nem értéke növekedne a műnek, hanem az árnyalatai lennének hitelesebbek, valószínűbbek. A kitalált tények alatti valós tények hitele lesz kétségbevonhatatlanabb, azoké a tényeké, amelyek a megmagyarázhatatlan feloldhatatlan paradoxonok és a belőlük származó életérzés alapjai.

GEROLD László

MAGYAR LEVELESTÁR

„*Szerelmes Orsikám...*” A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988

A Magyar Levelestár sorozatának immár ötödik darabját kaphatta kézhez a korábbi századok eseményei, gondolatai, szokásai iránt érdeklődő olvasó. E vizsgálódás legadekvátabb módja kétségtelenül maguknak a forrásoknak – mégpedig ezek lelkiismeretes, tudományos alapokra támaszkodó szövegeközlésének – a tanulmányozása.

E követelmény itt azért is fontos, mert a kötetben közzétett levelek nagyobbik része – Nádasdy Tamás és Kanizsai Orsolya levelezése – magyar nyelven íródott; a levelezés harmadik főszereplője Szegedi Kőrös Gáspár doktor, s az ő igényes, latin nyelvű leveleit úgyszintén gonddal kellett magyarul visszaadni.

A kötetben olvasható levelek 1540-től 1562-ig, Nádasdy haláláig tudósítanak a főúri házaspár mindennapjairól, családi életéről. Emberközelpbe kerül a történelemből ambiciózus, magas pályát befutott főúrként ismert Nádasdy Tamás, ugyanúgy a jóval fiatalabb, de urához hamar felnövő Orsolya.

A levelekből kitűnik, hogy a hadi, politikai feladatoktól túlterhelt nagyúrnak van ideje és gondja figyelemmel kísérni a birtokon folyó munkákat és utasításokat adni a mezőgazdasági munkákra, halászati feladatokra; tokot, pozsárt, lúdfiat küld haza nejének, sőt egy levélben arra panaszkodik, hogy a kétféle „szökfűszínő” selyem közül nem tudja kiválasztani a kívánt anyagot, mert ahogy írja: „mi legyön az oroszlánszínű, azt nem értők”.

Orsolya asszony igencsak sok bajjal megvert teremtésnek tűnne, ha csak a doktor beszámolóiból ismernénk. A magárahagyatottság s az ebből fakadó felelős helyzet nyilvánvalóan befolyásolta egészségét, lelkiállapotát. A végek eseményei többször is nehéz feladat elé állítják, így pl. 1550-ben örömmel újságolja győzelmét a törökök ellen, s hozzáteszi: „Ne vélje Kd, hogy mi es hejába egyek az kenyeret.” Az intelligens, jó humorú